

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

ETICKÁ TEORIE J. S. MILLA

Markéta Comorková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

ETICKÁ TEORIE J. S. MILLA

Markéta Comorková

Vedoucí práce:

Mgr. Miloš Kratochvíl, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Obsah:

1	Úvod.....	1
2	Millův život a doba	2
3	Filozofické ukotvení utilitarismu	5
3.1	Antická inspirace	5
3.2	Inspirace britským empirismem	8
4	Utilitarismus.....	12
4.1	Jeremy Bentham	13
4.2	Millův utilitarismus	15
4.3	Obhajoba utilitarismu	17
4.4	Sankce principu užitečnosti.....	19
4.5	Štěstí cílem života.....	20
4.6	Univerzální platnost principu užitečnosti.....	21
5	Od absolutismu k demokracii a liberalismu.....	23
5.1	Oslabení absolutistického panovníka	23
5.2	Svoboda a liberalismus	24
6	Postavení žen	28
6.1	O původu nerovnosti mezi pohlavími	28
6.2	Právo manželské smlouvy	30
6.3	Postavení ženy v rodině.....	31
6.4	Bylo by lepší, aby byly ženy svobodné?	32
7	Závěr	34
8	Seznam použité literatury a pramenů:.....	36
9	Resumé.....	38

1 ÚVOD

Cílem práce je zpřehlednění odkazu Johna Stuarta Milla v naší přítomnosti, snažila jsem vyložit jeho morální myšlení. Struktura této práce se skládá z pěti základních kapitol. Nejdříve zohledňuji historickou dobu, ve které John Stuart Mill žil, jeho materialisticky a empiricky pojatou výchovu a osoby, které ho postupně ovlivnily. Poté se zaměřuji především na filozofický směr utilitarismus, Millovo vymezení v něm a hodlám vyložit samotné principy tohoto myšlenkového směru.

Dále ve své práci rozebírám názory tohoto anglického filozofa na svobodu ve společnosti s důrazem kladeným na jedince. Milla zde představuji jako filozofa demokratického liberalismu, jenž za hlavní předpoklad štěstí považuje nedotknutelnost osobní svobody, která v podstatě zasahuje do všech uvedených kapitol. Přidávám také náhled na Millův postoj k náboženství. Podle mého názoru neméně důležitý je Millův pohled na nerovné postavení žen jeho doby, kterému věnuji závěr své bakalářské práce. Nejzajímavější je podle mě skutečnost, že tento muž, dnes známý spíše jako ekonom, se ojediněle zastával v té době napříč společnostmi utlačovaných žen 19. století. Pokouším se provést analýzu Millova feminismu a zhodnotit jeho přínos v této problematice, kterou rozdělují do čtyř přehledných kapitol.

Mill klade důraz na individuum a podporuje lidi, jejichž postoje nejsou stejné, neboť byl názoru, že uniformita zastavuje společnost. Rovnocennost lidí by neměla značit to, že jsme všichni stejní, odlišnosti charakteru jsou vítané a potřebné, říká Mill. Díky svým vyhraněným názorům John Stuart Mill neupadl v zapomnění. V neposlední řadě dílo *Poddanstvo žien* je zřejmým důkazem toho, jak moc tento filozof dokázal vidět dopředu. Millovy názory jsou stále velmi aktuální a je vhodné jeho dílo porozumět a zasadit ho do současného filozofického kontextu, neboť jeho stěžejní dílo *Utilitarismus* bylo do češtiny přeloženo až v roce 2011.

2 MILLŮV ŽIVOT A DOBA

John Stuart Mill se narodil v Pentoville ve Velké Británii v roce 1806. Jako nejstaršímu synovi se mu dostalo skvělého vzdělání. Jeho otec, James Mill, byl hlavní postavou ve skupině radikálních filozofů, jejichž cílem bylo podporovat utilitární filozofii. Oproti matce, Harriet Barrowové, měl otec podle všeho na Johna mnohem větší vliv.¹

Otcův příjem byl zpočátku skromný, ale po vydání díla *Historie Indie*, se jeho pracovní ohodnocení změnilo. Úspěch mu zajistil dobrou pozici ve Východoindické společnosti a dostal se na poměrně vysokou úřední pozici. Tuto společnost založila královna Alžběta v roce 1600. Ještě v dobách Millova otce měla tato obchodní organizace stále pevnou pozici, vedla obchod s dálným východem, a díky tomu měl James zajištěně dobré místo a zázemí pro literární tvorbu, v níž přes pracovní vytížení neustával. Mill získal přízvisko ekonoma a empiristicky založeného filozofa, což mu pomohlo k navázání dlouholetého přátelství s bohatým soukromníkem Jeremy Benthamem, jehož se stal oddaným stoupencem do konce svých dní.

John Stuart Mill se již v raném věku projevoval velmi bystře, proto se jeho otec věnoval synovo výchově velmi důkladně. Ve své autobiografii John vzpomíná, jak například již ve třech letech uměl řecky a v osmi latinsky. Vzdělání bylo prováděno v souladu s Benthamovými teoriemi, kterým byl Mill po celý život věrný. *„Zdraví mého otce vyžadovalo značného a stálého pohybu... Na těchto procházkách jsem ho vždy provázel a s mými nejstaršími vzpomínkami na zelená pole a divoké květiny se mísí vzpomínka na zprávu, kterou jsem mu podával denně z toho, co jsem četl den před tím.“*² Mladý Mill si zamiloval především četbu zabývající se antickou filozofií a historií starověku. *„Historie byla stále mou největší zálibou a ze všeho nejvíce stará historie.“*³ Oproti ostatním vrstevníkům ovšem lehce zaostával v tělesné zdatnosti, přestože s otcem absolvoval dlouhé procházky. Schopností nebojácně diskutovat s dospělými o závažných tématech však stejně staré děti převyšoval. Tato jeho vlastnost občas působila na ostatní diskutující jako projev Millovy domýšlivosti, což mu znepríjemňovalo mezilidskou komunikaci. Od čtrnácti let začal Mill v rámci zlepšení vzdělání navštěvovat podle plánu svého otce důležitá centra vzdělanosti v soudobé Evropě, tyto cesty za otcovými učenými přáteli mu dle jeho slov vydatně rozšířily obzory.

V jednadvaceti letech nadaný syn neunesl tíhu své jednostranné intelektuální výchovy a nervově se zhroutil. *„Moje výchova, která byla docela jeho dílem, byla vedena bez ohledu*

¹ DRIVER, J. „*The history of Utilitarianism*“ The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 15. 12. 2015].

² MILL, J. S. *Vlastní životopis*. Praha: Josef Pelcl, 1901, s. 9.

³ MILL, J. S. *Vlastní životopis*. Praha: Josef Pelcl, 1901, s. 13.

k možnosti, že by skončila s tímto výsledkem; a viděl jsem, že není plátno dáti mu pocítiti bolest myšlenky, že jeho plány ztroskotaly, když nebylo bezpochyby lze chybu napravit a když najisto přesahovalo to sílu léků.“⁴ Tuto extrémní událost mu pomohla překonat mimo jiné i jeho spřízněná duše, Harrieta Taylorová, kterou si v roce 1849 vzal za ženu a která mu byla věčnou inspirací, co se týká všech aspektů jeho života včetně toho filozofického.

Po prodělání této těžké životní zkoušky se Mill začal ještě více zabývat štěstím jedince. Duševní krize ho velmi ovlivnila, ačkoli šel v otcových šlépějích, co se týká utilitární tradice, otcovo teorii velmi oživil právě díky nepříjemnému prožitku duševního zhroucení. Stal se morálním kritikem Benthama i svého otce. Přesto po vzoru svého otce začal pracovat jako úředník Východoindické společnosti. Veřejnost tuto organizaci z velké části nenáviděla (kvůli jejím vykořisťovatelským metodám), ale John v jejích službách strávil 36 let. Soucítil se sociálně slabšími, ale současně věřil, že britská vláda v Indii je nutná podmínka, pro hospodářský vývoj.

Doba, ve které Mill žil, byla prodchnuta vědecko-technickými objevy, které způsobily průmyslovou revoluci. Negativní dopad pocítili hlavně dělníci, kteří žili v nelidských podmínkách. Víru ve vědu a pokrok podnítila mimo jiné i Darwinova evoluční teorie, která zpochybnila i myšlenky náboženského směru. Millův soucit s dělníky se projevil v jeho politicky aktivní době, kde se zastával jejich zájmů. Bylo to v letech 1865-1868, kdy se stal liberálním poslancem dolní komory britského parlamentu. Mimořádná byla také jeho řeč v parlamentu ohledně volebního práva žen, kterou později zahrnul do svého díla *O poddanství žen*.⁵

Etické názory, ke kterým Mill dospěl, nejsou zcela původní, inspirovala ho celá řada osob, samozřejmě britská empiristická tradice měla asi vliv největší. Podobné myšlenky, které jsou shrnuty v díle *Utilitarismus*, můžeme najít již v antické filozofii, později pak u Huma či Smithe. Podobu utilitarismu, ze které vychází Mill, můžeme nalézt u Jeremyho Benthama.⁶ „...*přál jsem si dáti širší podklad a volnější i jasnější ráz radikálním spekulacím: ukázati, že existuje radikální filosofie lepší a úplnější než Benthamova, ač uznávající a přijímající vše z Benthamovy, co jest trvale cenným.*“⁷ Obhajoba jeho myšlenek vyžadovala několik korekcí, které vyvolaly v Anglii velký ohlas. Millův utilitarismus si našel své pokračovatele, kteří byli zpočátku kritičtější, avšak počátkem 20. století se začaly objevovat i kladné ohlasy. Po roce

⁴ MILL, J. S. *Vlastní životopis*. Praha: Josef Pelcl, 1901, s. 107.

⁵ SOUSEDÍK, S. Úvod. In. Mill, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 16.

⁶ SOUSEDÍK, S. Úvod. In. Mill, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 18.

⁷ MILL, J. S. *Vlastní životopis*. Praha: Josef Pelcl, 1901, s. 165.

1868 se přestěhoval se svojí rodinou na závěr života do francouzského Avignonu, kde ve věku 67 let zemřel.⁸

⁸ SOUSEDÍK, S. Úvod. In. Mill, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 16.

3 FILOZOFICKÉ UKOTVENÍ UTILITARISMU

Mill vystavil pozitivismus a pokoušel se ho zformulovat na základě pevných vědeckých základů.⁹ Vzhledem ke své organizované výchově se naučil mnohému již v útlém mládí a své utilitaristické smýšlení opírá o antické ideje, v pozdější době si podobných názorů můžeme všimnout také například u D. Huma či A. Smithe. Jelikož utilitaristický vývoj stojí na základě starověkého helenistického myšlení, nejprve se pokusím stručně definovat právě toto období.¹⁰

Slovem utilitarismus se dnes označuje rozsáhlé spektrum teorií filozofické etiky a je to také jedna z nejmocnějších a nejpřesvědčivějších normativní teorií. I když do 19. století nebyla plně zformulována, můžeme její projevy sledovat po celá staletí. Principy hédonismu nacházíme již v antickém období helénismu.

3.1 Antická inspirace

Považují za nutné neopomenout zmínit období antické filozofie, helénismus, které Milla mocně ovlivnilo. Toto období charakterizuje typické řecké myšlení, které nevymizelo ani s příchodem Alexandra Velikého, ani s nástupem Římanů. K projevům helénistické filozofie vedla tehdejší vzdělance potřeba najít identitu a mravní oporu.¹¹ Doba, trvající asi 600 let, během níž se narodili slavní muži, jako byl Marcus Aurelius nebo Seneca, je výjimečná pro obrovský přínos z oblasti přírodovědy, astronomie, mechaniky, geografie či medicíny. Věda i filozofie byly velmi popularizovány a filozofie se mohla cítit svobodněji.¹² V průběhu období, s důrazem kladeným na řecký jazyk, jehož středisko se nacházelo v podobě filozofických škol v Aténách, se mezi nevlivnější myslitele zařadili stoikové, epikurejci a skeptici.¹³ Athénské školy, které vznikly takřka současně, ovlivňují svými myšlenkami a vzděláním celou historii až po současnost. Výše uvedené druhy smýšlení se zabývají politickými otázkami stejně jako společenskými a snaží se poskytnout útěchu ve stávající době. Řešením pro šťastný život byl kosmopolitismus.¹⁴

⁹ LOUŽEK, M., John Stuart Mill- klasik liberalismu. In: *John Stuart Mill 200 let od narození*. Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, s. 28.

¹⁰ SOUSEDÍK S., Úvod. In: Mill, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 18.

¹¹ LONG, A. A. *Hellénistická filozofie*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 17.

¹² RÁDL E. *Dějiny filozofie*. Praha: Votobia, 1998, s. 220.

¹³ LONG, A. A. *Hellénistická filozofie*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 17.

¹⁴ RÁDL E. *Dějiny filozofie*. Praha: Votobia, 1998, s. 220.

Kořeny utilitarismu Mill nalézají právě také v tomto období.¹⁵ Epikúros ze Sámu se narodil v r. 341 př. n. l. Během svého života se Epikúros nedomáhal z politických důvodů trvalého míru. Období, ve kterém žil, bylo protkané bojem o moc, kde násilné sjednocení řeckých městských států a vznik orientálních monarchií, změnil sociální i politický život helénistické doby. Zřejmě právě proto, se cílem filozofického myšlení stává praktická etika. Účelem i počátkem lidského života bylo podle Epikúra štěstí, vycházející z absence fyzické bolesti. Jsou to neomylná kritéria empirického poznání. Myšlenka založená na atomistickém materialismu vyslovuje, že úzkost lidí vzniká z důvodu víry v posmrtnost duše. (Jak tomu bylo u Platóna). Primární příčina strachu pramení z přesvědčení, že lidská bytost se obává smrti a lidé si tím vytváří úzkost z extrémně iracionálních tužeb.¹⁶ „*Nuže, nejobávanější zlo, smrt, se nás netýká, protože pokud jsme tu my, není tu smrt, a když přijde smrt, nejsme tu my.*“¹⁷

Moudrý člověk se tudíž nebojí smrti ale ani po ní netouží. Epikúros tímto sofistikovaným popřením strachu ze smrti vzkazuje, že život je věčný boj o optimistický pohled na něj. Z podobné premisy vychází též Mill ve svém učení o slasti, které obhájuje tvrzením, že střízlivé myšlení činí život radostným, ne prohýřené noci či pitky. Rozum je tím nejvyšším dobrem.¹⁸

Překonání bolesti a smrti, to jsou hlavní myšlenky filozofa, jemuž lidský přístup v etickém učení přinesl spoustu příznivců i po jeho smrti. Po zániku antiky a nástupu křesťanského idealismu, který se v Evropě objevil, se epikureismu dostalo hanlivého označení. Vše špatné co se skrývalo v pojmu ateismus nebo pohanství se stmelilo do tohoto názvu a trvalo velmi dlouho, než se od takového smýšlení upustilo. V době osvícenství se částečně obnovila víra v epikureismus a dál se jím významně inspirovala spousta filozofů včetně Jeremyho Benthama a J. S. Milla.¹⁹ „*Kdykoli a kdekoli je však člověk jat vírou v krásu života a touhou po radostné svobodě ducha, kdykoli a kdekoli se vzpíná k mravním výšinám, nechť je ztracen pod nohama půdy této země, tam můžeme vždy tušit něco z nesmrtelného odkazu Epikurova.*“²⁰

Směr zabývající se především člověkem kladl mimo jiné velký důraz na etiku a v ní zdůrazňoval vyrovnanou životní moudrost. Hlavním problémem byla, podobně jako u epikureismu, otázka toho jak si má člověk zařídit život, aby byl šťastný.²¹ Nutno

¹⁵ SOUSEDÍK S., Úvod. In. Mill, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 18.

¹⁶ KONSTAN, David, „*Epicurus*“ [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 15. 12. 2015].

¹⁷ EPIKÚROS, *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970, s. 17.

¹⁸ EPIKÚROS, *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970, s. 20.

¹⁹ LUDVÍKOVSKÝ, J. *Hellenistická filozofie*. Praha: Společnost přátel antické kultury, 1938, s. 124.

²⁰ LUDVÍKOVSKÝ, J. *Hellenistická filozofie*. Praha: Společnost přátel antické kultury, 1938, s. 126.

²¹ PELIKÁN, F. Starší Stoa. In. *Hellenistická filozofie*. Praha: Společnost přátel antické kultury, 1938, s. 41.

podotknout, že tento směr se jeví trochu bezcitně. Ze zápisků Epiklétoových trochu mrazí, když ve svém díle, ve kterém se zabýval mravností, radí následovně: „*Jestliže vrána zlověstně zakrákala, nedovol, aby tě strach ovládl. Dobře rozeznávej a řekni si: mně to jistě nic nevěstí, leda snad mému tělu, mému jmění, mé pověsti, mým dětem, mé ženě.*“²² Nejvýše položeným článkem je tedy etika, dále pak fyzika a logika. Zakladatel tohoto směru byl Zenón z Kitia a svou školu založil kolem roku 300 př. Kr. Jako většina stoiků spáchal sebevraždu, protože život je věcí lhostejnou, je to druh pohrdání vnějšími věcmi, které nejsou v naší moci a zaslepují nás.

Stoická fyzika obsahuje tři důležité prvky a to její kosmologii, teologii i theodiceu.²³ „*Všechno skutečné jest tělesné, vše je tělo. Mimo tělo není nic skutečného; tělesné jsou nejen věci hmotné a jejich vlastnosti, ale i duše i rozum i Božstvo i nejvyšší princip Paoheň jest pouze nejjemnější látkou.*“²⁴ Nejvyšší princip stoického myšlení je Paoheň, který je nezničitelný a jednou za 10-18 000 let způsobí, že svět shoří, vesmír se tím pročistí a svět se stvoří znovu. Je to onen herakleitovský prvek, pralátka, která drží všechno pohromadě. Rozum- Logos značí přírodu a její zákonitosti a Bůh je Paoheň, počátek a konec světa. Pneuma poukazuje na stoický spiritualismus a znamená slovo dech či duch.

Všichni Stoikové věřili v účinnost mantiky, to znamená, že ztotožňovali logos, pneumu i přírodu s bohem Diem. Věřili na pantheistickou vnitřní souvislost všeho. „*Všechno na světě má svůj účel, svůj cíl: rostliny živí zvířata, ta zase lidi a všechno, celý svět je tu pro bohy a pro lidi. I ošklivé věci v Přírodě mají svůj smysl (Kleanthes). Štěnice, aby nás nenechaly dlouho spát, a myši, abychom netrousili drobtý na zemi.*“²⁵ Všude je přítomen Bůh i v té nejnepatrnější věci, Bůh stvořil svět dokonalý jako celek a pokud je někde nějaká špatnost, je to pouze detail a také ten dělá svět dokonalým. Lidé by měli usilovat jen o to, co je v jejich moci, protože právě to je rozumné, je třeba vykořenit z duše lidské falešné afekty, rozkoš i smutek, žádost i bázeň. Afekty není třeba jen umírnit ale je třeba i apathie - úplné odstranění žádostí rozumem. Nejvyšší ctnost je blaženost eudaimonia a intelektualismus a ten znamená souhlas jednání s Logem.

„*Ani bolest, nemoc, chudoba, vyhnanství nedovedou Stoiky vzrušiti, vždyť nejsou to pravá zla, jsou to věci lhostejné, pravému mudrci stojící v hodnotní stupnici velmi nízko*“²⁶ Stoikové jsou spokojeni ve všech, lidem běžně nekomfortních, situacích. Cílem života je

²² RÁDL E. *Dějiny filozofie*. Praha: Votobia, 1998, s. 229.

²³ PELIKÁN, F. Starší stoa. In. *Hellenistická filozofie*. Praha: Společnost přátel antické kultury, 1938, s. 23.

²⁴ PELIKÁN, F. Starší stoa. In. *Hellenistická filozofie*. Praha: Společnost přátel antické kultury, 1938, s. 24.

²⁵ PELIKÁN, F. Starší stoa. In. *Hellenistická filozofie*. Praha: Společnost přátel antické kultury, 1938, s. 27.

²⁶ PELIKÁN, F. Starší stoa. In. *Hellenistická filozofie*. Praha: Společnost přátel antické kultury, 1938, s. 45.

dosáhnout rovnováhy čtyř základních zdatností- rozumnost, statečnost, uměřenost a spravedlnost, jedině pak je člověk svobodný a jeho domovem je celý svět.²⁷

3.2 Inspirace britským empirismem

Na území dnešní Velké Británie se v 17. a 18. století rozvinul myšlenkový proud tzv. britský empirismus, o jehož podobu se přičinili angličtí, irští i skotští autoři, kteří se opírali o empirismus založený na atomární zkušenosti. Podstatu jejich filozofie představuje čistý utilitarismus, který odmítá spekulativní podoby filozofie. Zdrojem veškerého poznání je pro empirismus zkušenost (empirie) a naopak odmítá na rozdíl od racionalismu učení o vrozených idejích a autonomii rozumu.²⁸ Empirismus se silně inspiroval osobností fyzika a přírodovědce Isaaca Newtona, jehož filozofické základy se promítají v britském empirismu v oblasti praktické filozofické etiky. Mezi nejvýznamnější představitele tohoto myšlenkového proudu řadíme Davida Huma a Adama Smithe.²⁹

Skotský filozof a historik 18. století David Hume bývá označován za skeptického empirika a předchůdce pozitivismu, když kriticky dovršil britský empirismus, reprezentovaný Angličanem Johnem Lockem a Irem Georgem Berkeleyem. Během studia na univerzitě v Edinburghu se seznámil s myšlenkami Locka a Newtona, toto setkání ho hluboce ovlivnilo a myšlenkově inspirovalo do konce života.

Své stěžejní dílo *Pojednání o lidské přirozenosti* stvořil Hume během pobytu ve Francii, jež však soudobá kritika kvůli přílišné složitosti filozofického textu nepřijala kladně. Pozitivní ohlas vyvolala až jeho srozumitelnější publikace *Zkoumání o lidském rozumu*, díky níž si získal patřičný věhlas a etabloval se mezi nejznámější filozofy té doby. Pro moji práci je významná též jeho kniha *Zkoumání o zásadách mravnosti*.³⁰

Náboženství shledává Hume jako rys lidské přirozenosti, považuje ho za projev lidských tužeb a úzkostí. Nevzniká podle něj z motivů čistě intelektuálních, nýbrž z bázně, naděje a ze sklonu představovat si všechny ostatní bytosti jako podobné lidem. V osvícenském duchu Hume odmítá víru v zázraky a dogmatickou věrouku, více ho však zaměstnává prakticko-etická stránka náboženství.

Humova etika má rovněž empirické základy. Podle Huma jsou zdrojem lidského jednání city (afekty) a dále vášně. Mravní hodnotu lidského jednání poté tedy nevede a neřídí

²⁷ Kol. autorů, *Filozofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc s.r.o., 2002, s. 384.

²⁸ Kol. autorů, *Filozofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc s.r.o., 2002, s. 104.

²⁹ BLAŽKOVÁ, M. *Dějiny etických teorií I*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2004, s. 134.

³⁰ MOURAL, J. Úvod. In. HUME, D.: *Zkoumání o lidském rozumu*. Vydání v tomto překladu první, Praha: Nakladatelství Svoboda, 1996, s. 8.

rozum, ale skutečnost, zda výsledky takového jednání odpovídají přirozené lidské touze po blaženosti. Z tohoto hlediska je pak mravní jednání užitečné, přestože neomezuje zájmy a tužby druhých. Právě touto svou etikou Hume ovlivnil silně utilitarismus i liberalismus, v němž se významně jeho učení promítá do ekonomie. Podle Huma se každý politický režim vyvíjí přirozeně tak, že se přizpůsobuje ekonomickým změnám a není nutné stanovovat lepší režim, který by ho nahradil. Stabilita v ekonomické oblasti představuje pro Huma podmínku ekonomického rozkvětu země, ovšem jde o stabilitu pevné moci vyvážené ekonomickou svobodou.³¹

Hume se v rámci etiky zabývá vysvětlením základního elementárního mravního citu. „*Nikdo není naprosto lhostejným ke štěstí a strasti druhých. Ono přirozeně působí radost, tato zase nelibost.*“³² Hume zde pro něj začíná používat termín *sympatie*, která však neznamená v prvním plánu přízeň či soucit, ale poukazuje na skutečnost, že každý člověk by se měl umět vcítit empaticky nezávisle na svých zájmech a vůli do pocitů další osoby. „*Hume sice jednoznačně konstatuje, že cit sympatie i city na něm založené nejsou produktem výchovy, avšak zároveň považuje za zbytečné vést zkoumání k otázce, proč máme lidskost neboli spolucítění s druhými. Podle něj postačuje, že ze zkušenosti víme, že cit sympatie je principem lidské přirozenosti.*“³³ Lidská přirozenost by měla být zkoumána experimentální metodou, míní Hume a vlastně naše veškeré poznání by se mělo opírat o nějakou představu lidské přirozenosti. Analýza kognitivních schopností se projevuje jako předpoklad efektivity a záruka očekávání dodržování závazků. Psychologický zeměpis má za cíl odhalení jistých zákonitostí, které při fungování naší mysli převládají. Teorie mentálních schopností představuje poměrně složitý systém, Hume zkoumá funkci jednotlivých schopností, jako je rozum, smysly, rozumění, obraznost atp. Poukazuje, že morální rozdíly nelze poznat rozumem a že hlavním cílem jeho morální filozofie je vysvětlit, jak vznikají naše přesvědčení o světě, jak poznáváme, co je dobré a co je špatné.³⁴

Filozofické hnutí vyvíjející se z renesance a humanismu, založené na racionalismu či myšlenice individuace se označuje jako osvícenství. V tomto filozofickém pozadí se narodil skotský filozof Adam Smith.

V osvícenství převažuje filozofická koncepce náboženství zvaná deismus. Bůh svět stvořil, ale více do něj nezasahuje.³⁵ Tato myšlenka kritizuje především základy spojené

³¹ PÁVLIK, J. Závěr. In. SMITH, A. *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut, 2005, s. 410.

³² HUME, D. *Zkoumání o zásadách mravnosti*. Praha: Jan Laichter, 1899, s. 54.

³³ PÁVLIK, J. Závěr. In. SMITH, A. *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut, 2005, s. 411.

³⁴ JASTRZEMBSKÁ, Z. *David Hume 300 let od narození*. Praha: PB tisk Příbram, 2011, s. 41.

³⁵ STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 272.

s Bohem nebo postavu Ježíše Krista jako výjimečného morálního učitele.³⁶ Důraz na rozum a konstantní kritické ověřování přirozeného náboženství můžeme nejdříve nalézt v Anglii. Postupně pak tato koncepce získala oblibu též ve Francii. Právě náboženství ve smyslu nahlédnutí do základních pravd musí být obecně každému přístupné a pro každého poznatelné, říká Herbert z Cherbury.³⁷

Smithovo humánní smýšlení je dalším podnětem pro vznik utilitarismu, jak již bylo zmíněno výše. Základním kritériem mravního jednání, je podle Smithe, pocit sympatie k druhému člověku, přičemž toto přesvědčení je základní jednotkou prolínající se napříč jeho dílem.³⁸ Smithova Teorie mravních citů (1759) se dá označit za dovršení britské morální filozofie, kde můžeme nalézt spojení stoické a křesťanské etiky. Cílem tohoto díla je zřejmě nalézt pravidla spravedlnosti vycházející z lidské přirozenosti. Smith zde obhajuje a vysvětluje například otázku pozitivní lidské ctnosti, navazující na myšlenku stoiků, zdůrazňující lásku k lidem, vnímavosti k citům jiných a konečný naplňující pocit útechy z blízkosti přítele. *„A odtud to je, že cítit hodně pro druhé a málo pro sebe, odstranit to sobecké v nás a dát průchod svým dobrotivým vlastnostem, vytváří dokonalost lidské přirozenosti. A samo o sobě to dokáže vytvořit mezi lidmi tu harmonii citů a emocí, v níž spočívá jejich veškerá zdvořilost a noblesa.“*³⁹

Další stoickou inspirací mimo nauku o sympatii je teorie patřičnosti. Patřičné činy nemusejí být samy o sobě kladné z mravního hlediska, ale ve výsledku mohou mravnost příznivě podporovat. Smith řadí projevy sebelásky a zájem o vlastní štěstí do morální sféry, protože dobro může povstat z různých podob lidských činů, dokonce i ze zla či chamtivosti. Důležité hodnoty jsou prospěch naší rodiny, příbuzných a přátel, vlastně lidstva obecně jako celku. Příroda nás učí, že prospěch jedince je menší než prospěch mnoha a že my sami jsme součástí celku, který musí být přednější před našimi zájmy, pokud se markantním způsobem liší.⁴⁰ *„A protože prospěch celku by měl, dokonce i nám samotným, připadat důležitější než tak nepodstatná část, jakou jsme my sami, naše situace, ať už je jakákoli, by se pro nás od té chvíle měla stát oblíbeným předmětem, jestliže zachováme tu úplnou patřičnost a správnost citů a jednání, v nichž spočívá dokonalost naší povahy.“*⁴¹

³⁶ BRISTOW, William, „Enlightenment“ [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 15. 12. 2015].

³⁷ Kol. autorů, *Filozofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc s.r.o., 2002, s. 80.

³⁸ Kol. autorů, *Filozofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc s.r.o., 2002, s. 371.

³⁹ SMITH, A., *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut, 2005, s. 21.

⁴⁰ SMITH, A., *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut, 2005, s. 291.

⁴¹ SMITH, A., *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut, 2005, s. 292.

Moudrý člověk má dokonale podřízené city vládnoucímu principu povahy. Pokud se člověku daří, děkuje za vzniklou situaci Jupiterovi, pokud ho potkala nepřítel osudu, je stejně vděčný, že se mu postavil do života silný oponent, nad kterým je vítězství slavnější. Stoikové zřejmě považují lidský život za hru schopností, kde by člověk měl hrát dobře a poctivě. Pokud se jedinci dostane prohry, pak by neměl být skleslý, protože si užil veškerou radost ze hry.

Velkým rozdílem ve srovnání s etickým učením stoiků je pohled na smrt. Stoikové, jak jsem již zmínila v kapitole věnované přímo jim, mají k sebevraždě vesměs pozitivní vztah, ale Smith tento názor nesdílí.⁴² „*Nikdy bychom neměli opouštět život, dokud nás k tomu jasně nevyzve ta řídicí síla, která nás do něj původně postavila.*“⁴³ Pokud se člověku dostane v životě mnoha utrpení a rozhodne se pro sebevraždu, je Smithem odsouzen za slabocha a nepoddajného člověka. Vědomí vlastní slabosti a neschopnosti by se neměla převádět v tento ze zoufalství vzešlý násilný čin, ale právě na snášení mučení a urážek by měl člověk založit svou osobní slávu.

Teorie mravních citů vznikla zpracováním přednášek o morální filozofii, kde skotský filozof vyučoval na univerzitě v Glasgow. Tyto přednášky byly založené na dvou tématech a to motivaci mravního jednání a na původu mravního soudu. Nutno podotknout že slavným se stal již díky dílu, které napsal pár let před Teorií mravních citů. Kniha Bohatství národů měla veliký úspěch, Smithovo jméno nabylo nového významu zejména v oblasti ekonomie. Pro porozumění Teorie je třeba prostudovat i dílo Bohatství národů naznačuje Buckle v *History of Civilization in England*.⁴⁴ „*Abychom porozuměli filozofii tohoto zdaleka největšího ze všech skotských myslitelů, musíme vzít obě díla dohromady a považovat je za jedno; jsou totiž ve skutečnosti dvěma oddíly jednoho předmětu. V Mravních citech zkoumá sympatetickou část naší přirozenosti; v Bohatství národů zkoumá její sobeckou část.*“⁴⁵

⁴² SMITH, A., *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut, 2005, s. 297.

⁴³ SMITH, A., *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut, 2005, s. 297.

⁴⁴ BUCKLE. Doslov. In. Smith, A. *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut, 2005, s. 391.

⁴⁵ BUCKLE. Doslov. In. SMITH, A. *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut, 2005, s. 391.

4 UTILITARISMUS

John Stuart Mill je významný představitel utilitarismu. Tento eticko-filozofický směr, začíná na přelomu 18. a 19. století, kdy se v Evropě děly velké změny. V důsledku politických revolucí lidé přestávají vnímat vše tradiční, jako jedinou cestu jak žít a tím utilitarismus získal na oblibě, kvůli svému novému pohledu na svět. Průmyslová revoluce změnila myšlení lidí, a ačkoli vznikla v této době hluboká sociální krize, za vlády královny Viktorie (1837-1901) si již můžeme všimnout pozitivních změn k lepšímu.⁴⁶

K Millovu etickému utilitarismu vedla v průběhu staletí ještě dlouhá cesta a tu na tomto místě v krátkosti nastíním. Pod pojmem etika se skrývá lidské jednání v souladu s normami. Etické teorie nás vedou k tomu, jak správně jednat tím způsobem, abychom si osvojili vlastnost zvanou ctnost, jež nás činí dobrými. Odpovídají jinak také na otázku, jak máme jednat a co znamená eticky správné konání. První druh odpovědi vychází z toho, že pokud si člověk osvojí kladné vlastnosti, výše uvedené ctnosti, učiní ho dobrým. Pokud se člověk stane dobrým a jedná v souladu se těmito ctnostmi, jeho jednání je správné a etické.⁴⁷

Tím však před námi vyvstává otázka odpovědnosti. Člověku jsou buď bohem, obecným principem či nějakou jinou autoritou uloženy jisté povinnosti a správně eticky jednat pak znamená, chovat se v souladu s těmito povinnostmi. Pojmem povinnosti se zabýval německý filozof Immanuel Kant v rámci deontologie. Neobjasnil ovšem odpověď, která odvozuje eticky správné jednání z přijatelnosti následků nějakého lidského jednání.

Z hlediska společensky vyhovujících faktických důsledků tedy posuzujeme správnost tohoto jednání. Pokud se zaobíráme přijatelností následků pro mě sama, pak to zpravidla nazýváme etickým egoismem. *„Etickým egoismem je například i epikureismus. Etický altruismus naopak označuje ty teorie, které zohledňují přijatelnost následků pro druhé. Další variantě přijatelností následků se věnuje utilitarismus. Věnuje se jejich přijatelnosti pro většinu společnosti. Utilitarismus je tedy teorie, která správné či nesprávné jednání odvozuje z přijatelnosti následků nějakého lidského jednání pro většinu společnosti.“*⁴⁸

To, co jest, dobré jest, to je heslo, kterého se lidé drželi. Jakákoli nová změna neuchrání stávající pořádek a to jak přirozený nebo boží. Nyní ale vzniká nové dělení společnosti, vytvářejí se nové skupiny lidí, kteří kladou základy pozdějšího liberálního přístupu. Svoboda, rovnost, bratrství, to jsou nové výroky, které zde zaznívají. Středověké přesvědčení, že každá změna vede k horšímu, zde již neplatí. A totéž platí o křesťanských

⁴⁶ SOUSEDÍK, S. Úvod. In. Mill, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 10.

⁴⁷ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití*, Praha: Sociologické nakladatelství, s. 145.

⁴⁸ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, Praha: Academia, 1994, s.

zaklínadlech typu: „*Bůh to káže*“ či „*Je to tradiční*“. Tato morálka se stala dokonce až terčem posměchu. Evoluční teorie, se kterou vystoupil Darwin, protináboženským poznámkám také velmi pomohla. Víra v pokrok a vědu je hlavním rysem tohoto období.⁴⁹

Utilitarismus vstupuje do této doby jako filozofie, která nepotřebuje tradiční pravdy a autority jako oporu. První složka utilitarismu obsahuje zásadu hédonismu, tedy, že lidské jednání hodnotí napětí mezi radostí a bolestí- neopírá se tedy o autoritu či zjevenou pravdu, jak tomu bylo dřív. Je to prostě zkušenost, kterou všichni známe. Radost těší, bolest bolí. A proto toto pokrokové myšlení lidé uvítali vše.⁵⁰ Klasičtí utilitaristé jakými byli Bentham a Mill, se identifikovali s prvkem potěšení jako největšího blaha stejně jako epikurejci. Jak je uvedeno výše již antice myšlenka, že je třeba co největšího blaha pro co největší počet lidí, byla dobře známá.

Zakladatel tohoto směru je Jeremy Bentham (1748- 1832), a proto J. S. Mill našel první inspiraci právě u něj.⁵¹

4.1 Jeremy Bentham

Jeremy Bentham se velmi zajímal o lidi a o podmínky, ve kterých žijí. Hledal cestu, která by zpřístupnila dobro pro co největší počet občanů.⁵² Jeho otázka zní: „*Jestliže prostředky nesvětí účel, tak co?*“⁵³ Teorii, kterou Bentham prosazoval, věnoval dvěma důležitým složkám, a to bolesti a užitku. Ve srovnání s antickou předlohou se Bentham zaměřil na co možná největší štěstí celé společnosti. Tím se vymezil vůči Epikurovi, který na rozdíl od něj hledal štěstí pro jednotlivce. Tyto dva prvky nás ovlivňují kamkoli se vydáme, na cokoli myslíme, dokonce i pokud se rozhodneme z nich vymanit, tak tím více pak potvrdíme Benthamovo přesvědčení.⁵⁴

Teorie morálky, podle které by se dalo určit co je dobré a co není, se nazývá „*princip užitečnosti*“. Tato teorie posuzuje jednání jako dobré či špatné na základě jeho důsledků. „*Užitečností máme na mysli tu vlastnost každé věci, která přináší prospěch, výhodu, dobro či štěstí (to vše v tomto případě znamená jedno a totéž) a nebo brání konání nepravostí, působení bolesti, zla či neštěstí (což je opět totéž) subjektu, jehož zájmy zvažujeme: je-li tímto subjektem společnost, jde o blaho společnosti; je - li tímto subjektem jedinec, pak jde o blaho*

⁴⁹ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití*, Praha: Sociologické nakladatelství, s. 135.

⁵⁰ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití*, Praha: Sociologické nakladatelství, s. 135.

⁵¹ DRIVER, J. „*The history of Utilitarianism*“, [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 5. 1. 2015].

⁵² THOMPSON, M. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004, s. 93.

⁵³ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití*, Praha: Sociologické nakladatelství, s. 133.

⁵⁴ SHAPIRO, I. *Morální základy politiky*. Praha: Karolinum, 2003, s. 23.

tohoto jedince.“⁵⁵ Utilitarismus se tedy hodí stejně na jednotlivce jako na vládu. V případě vlády potom tento princip požaduje, aby se maximalizovalo co největší štěstí, co největšího počtu lidí. Bentham se zabýval utilitarismem vědecky a naturalisticky. Jeho názor, že bolest a požitky má náboženské a politické zdroje, které jsou založeny na fyzických prožitcích, vykládáme tak, že toto fyzické je základem politiky, morálnosti i pobožnosti.⁵⁶

Hédonistické pojetí štěstí je převážným, ne-li hlavním cílem každého jedince. O tomto pojetí a lidské motivaci napsal Bentham v díle *“Introduction to the Principles of Morals and Legislation”* (1789).⁵⁷ Bentham zde zastával názor o rovnoprávnosti, co se týká jednotlivců a jejich nároku na štěstí bez ohledu na to, v jaké situaci se kdo nachází. Svě utilitaristické měřítko popisuje takto:

- 1) podle jeho trvání
- 2) podle jeho intenzity
- 3) jak dosažitelné, bezprostřední a jisté je
- 4) zda je zbaveno bolesti a má naději, že povede k dalšímu štěstí⁵⁸

Podle Benthama lze každý čin určit jako dobrý, nebo špatný na základě kvantity vycházející z konkrétních činů. Prvořadé je pro člověka dosažení svého vlastního štěstí. Jestli je cesta k němu zákonná, či protizákonná je druhotné. Největší míru štěstí zažijeme, pokud se budeme řídit touto teorií morálky, prožitky jsou totiž porovnatelné. Bentham upozorňuje, že lze použít měřítko (viz výše), které je blízké všem lidem a můžeme tudíž díky němu porovnávat pocity různých lidí.⁵⁹ *“Pokud není takové měřítko, neexistuje ani úměra mezi zločinem a trestem.”*⁶⁰ Tyto utilitární propočty má možnost provést každý a kalkulaci nákladů a prospěchu může udělat vláda a tím zajistí optimální chod společnosti, domníval se Bentham. Pokud existuje určitá metrická soustava, která porovnává množství požitků a bolestí, pak by měl existovat i hmotný zástupce tohoto měřítka. Zástupcem Bentham zvolil peníze. Lidé, kteří jsou bohatší, jsou v průměru šťastnější než lidé chudí, tvrdí filozof. Peníze jsou

⁵⁵ THOMPSON, M. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004, s. 94.

⁵⁶ SHAPIRO, I. *Morální základy politiky*. Praha: Karolinum, 2003, s. 23.

⁵⁷ BRINK, D. „*Mill's Moral and Political Philosophy*“ [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 1. 2. 2015].

⁵⁸ THOMPSON, M. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004, s. 94.

⁵⁹ SHAPIRO, I. *Morální základy politiky*, Praha: Karolinum, 2003, s. 26.

⁶⁰ SHAPIRO, I. *Morální základy politiky*, Praha: Karolinum, 2003, s. 26.

nejvhodnějším měřítkem také proto, že nás přivedou blíže k pravdě, protože se dají skvěle použít jako mechanismus pro rozhodování založené na intenzitě preferencí.⁶¹

Benthamův model utilitarismu se nazývá kvantitativní utilitarismus, nebo také utilitarismus jednání. Principem tohoto směru je mínění ve smyslu, že každé jednání se vyhodnotí jako správné nebo nesprávné až podle dobrých nebo špatných následků tohoto jednání. Každé jednotlivé jednání se posuzuje podle pravidel jednání a tyto pravidla jednání je nutno posuzovat ve smyslu utilitaristického kalkulu. Vzhledem k Benthamovu sociálnímu cítění si můžeme povšimnout, že důležitý prvek je norma nestrannosti. Lidské skutky se hodnotí podle důsledků, nikoli například podle sociální příslušnosti.⁶²

Dále poukazuje na to, že i štěstí ostatních nás dělá šťastnými, ale jen pokud z toho štěstí také něco můžeme mít. Podporuje zde verzi psychologického egoismu, která tvrdí, že původcem svého štěstí je člověk, který je konečným objektem své touhy. Toto tvrzení mimo jiné dokládá ve své nedokončené knize *“Constitutional Code”* (1832).⁶³ *“On the occasion of every act he exercises, every human being is led to pursue that line of conduct which, according to his view of the case, taken by him at the moment, will be in the highest degree contributory to his own greatest happiness.”*⁶⁴ Benthamův egoismus měl silně objektivistický ráz.

4.2 Millův utilitarismus

John Stuart Mill se přikláněl k hedonistickému utilitarismu a jako samozřejmost ho zdůraznil ve svém díle *“O vládě”*.⁶⁵ *“The desire, therefore, of that power which is necessary to render the persons and properties of human beings subservient to our pleasures, is the grand governing law of human nature. (§IV; also see §V)”*⁶⁶ Ačkoli byl Mill vychováván jako myšlenkový dědic Benthamův, v mnoha tezí se od něj odcizil a naopak pojetí utilitarismu obohatil svým intelektuálním přínosem. Sice dědictví radikála transformuje v důležitých ohledech do svého díla, ale vymezuje se vůči nim v otázkách, které se týkají lidské motivace a povahy štěstí. K tomuto odlišení se dopracoval částečně také proto, že v mládí prodělal

⁶¹ SHAPIRO, I. *Morální základy politiky*, Praha: Karolinum, 2003, s. 26.

⁶² MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 20.

⁶³ BRINK, David. Mill's Moral and Political Philosophy [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 11. 2. 2015].

⁶⁴ BRINK, David. Mill's Moral and Political Philosophy [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 11. 2. 2015].

⁶⁵ BRINK, David. Mill's Moral and Political Philosophy [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 11. 2. 2015].

⁶⁶ BRINK, David. Mill's Moral and Political Philosophy [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 11. 2. 2015].

nervové zhroucení. ⁶⁷“*Nicméně jeho pojetí člověka, a tedy i mnoha jiných věcí, prošlo ohromnou změnou. Nestal se otevřeným heretikem původního utilitářského hnutí, nýbrž spíše žákem, který nenápadně opustil stádo a uchoval vše, co pokládal za pravdivé či cenné, avšak necítil se vázán žádným z pravidel ani zásad hnutí.*“ ⁶⁸

Základní charakteristika jednotlivých principů utilitarismu:

Utilitarismus, souhrnné pojmenování pro větší množství teorií filozofické etiky, stojí podle O. Hóffeho na kombinaci čtyř principů. Jednotlivé teorie etiky se sice významně liší, ale jeho základní pozice lze pomocí uvedených principů charakterizovat. Máme díky nim možnost posuzovat jednání a normy mravním hlediskem na empiricko-racionálním základě. Důraz je kladen na jednoduché a empiricky uchopitelné kritérium mravního posuzování. Následky jednání dle těchto principů jsou mravně nezávadné, pokud vedou ke štěstí a blahu všech, jichž se týkají. Jádro velkých společenských názorů měli oba myslitelé stejné. Hlavní rozdíl v Millově pojetí utilitarismu se začíná objevovat v názorech na příjemné či slastné a bolestivé stavy mysli, když nejsou v Millově pojetí konkrétně jmenovány bolestivé prožitky, které mají velký význam k pochopení utilitarismu. Mill na ně však nezapomněl, pouze selhali kritici jeho teorie, kteří ho nesprávně pochopili. ⁶⁹

1) Princip následků: Žádné jednání samo o sobě není správné nebo nesprávné. Mravní hodnocení se děje pouze na základě následků nebo účinků. Tento princip se také nazývá teleologický, protože rozlišuje teleologické pozice od deontologických (deon,- ontos= povinnost). „*Deontologické pozice soudí, že jednání může být mravné nebo nemravné samo o sobě, tedy na základě své imanentní povahy a nezávisle na svých následcích.*“ ⁷⁰

2) Princip užitečnosti: Následky jednání se mají posuzovat podle užitečnosti následků jednání pro uskutečnění něčeho, co je dobré samo o sobě. „*Utilitarismus tedy nevztahuje užitečnost (utilitu) svévolně a (hodnotově) nihilisticky na zcela libovolné cíle, nýbrž na dobro o sobě jako nejvyšší hodnotu či nejvyšší dobro (summum bonum). Kritérium užitečnosti tedy odkazuje na teorii dobra o sobě.*“ ⁷¹

⁶⁷ DONNER, W. *The liberal self*. New York: Cornell university press, 1991. s. 6.

⁶⁸ BERLIN, I. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: Prostor, 1999, s. 287.

⁶⁹ HÓFFE, O., *Obecná charakteristika*. In. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, Praha: Academia, 1994, s. 32.

⁷⁰ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, Praha: Academia, 1994, s. 32.

⁷¹ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, Praha: Academia, 1994, s. 33.

3) Princip hédonismu: Člověk je svou podstatou bytost hédonistická. Uspokojování svých potřeb a zájmů je náplní života. Základním dobrem je tedy slast. Každý sám určuje v životě své vlastní preference svých potřeb a zájmů, je ovládán hédonistickým kalkulem, který si určuje sám pro sebe. Takový kalkul se snažil vypracovat již Bentham. „*Mill se však na rozdíl od něj snažil zastávat kvalitativní hédonismus, např. na základě rozdílu mezi radostmi či potřebami duchovními a smyslovými, vyššími a nižšími.*“⁷²

4) Sociální princip: Jde o štěstí všech živých bytostí, jichž se jednání dotýká. Odmítá egoistický hédonismu. Protože je utilitarismus úzce spjat s liberalismem, odmítá různé sociální odlišnosti jako je např. barva kůže, či rodové postavení. Všichni jsou měřeni jedním metrem.⁷³ Podle tohoto principu můžeme říci, že utilitaristicky orientovaná hospodářská etika bude jako mravně kladné jednání hodnotit všechna opatření, která povedou ke zvyšování hospodářského růstu, protože tím navýší sumu užitku.

4.3 Obhajoba utilitarismu

V roce 1861 vyšla série článků v časopise *Frazer's Magazine*, kde J. S. Mill publikoval své utilitaristické myšlenky. Knižně byly vydány poprvé v Londýně v roce 1863.⁷⁴ Mill se totiž domnívá, že se lidé od samého počátku filozofie zabírají otázkou dobra, otázkou mravnosti. Tyto otázky jednomyslně vedou k rozepřím a založení různých škol a sekt, které měly rozdílné názory. Diskuze stále pokračují i po dvou tisíc letech.⁷⁵ Millova utilitární filozofie unifikuje jeho etické názory s jeho liberální politickou filozofií a toto dohromady ukazuje celistvý pohled na člověka a dobro.⁷⁶

Podle Milla se právě tímto problémem nezaobírají v té době v Anglii často zmiňované teorie mravních smyslů. Domnívá se, že vrozená mravnost dovede určit jen obecné mravnosti, ale nezvládne nám pomoci v konkrétních situacích, jež musí z tohoto hlediska být odvozeny rozumem. Poté k tomuto příkladu v textu vztahuje obě v té době významné školy poznání: intuitivní a induktivní. První jmenovaný se prosazoval na pevninské části starého kontinentu a upřednostňoval druh poznání a priori (podle něhož musíme pouze porozumět významu pojmů zasutých hluboko v naší mysli). Druhá škola vycházela z anglických tradic a její

⁷² ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, Praha: Academia, 1994, s. 33.

⁷³ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, Praha: Academia, 1994, s. 33.

⁷⁴ SOUSEDÍK S., Úvod. In. Mill, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 27.

⁷⁵ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 31.

⁷⁶ DONNER, W. *The liberal self*. New York: Cornell university press, 1991. s. 6.

pohled vycházel ze zkušenosti. Obě školy měly však jeden společný základ, pod nímž se rozumí mravnost jako určující první princip. Mill následně vysvětluje, že tento princip dosud v dějinách sice chyběl, ale skrytě se projevoval například v díle Benthama jako etický systém největšího štěstí (jinak řečeno princip užitečnosti).

Poté se Mill pokouší vypořádat s kritickými ohlasy, které podle něj neopodstatněně kritizují utilitarismus, když ho kárají za přílišné vyzdvihování hédonismu a bezbožnost.⁷⁷ „*Taková teorie života však vyvolává v mnoha lidech, i v některých lidech velmi úctyhodného cítění a snažení, zakořeněnou nelibost. Předpokládat, že život nemá (jak říkají) žádný vyšší cíl než potěšení- žádný lepší a vznešenější předmět touhy a snažení- to pokládají za naprosto nízké a přízemní, za nauku hodnou jen vepřů, k nimž byli v rané době s pohrdáním připodobňováni následovníci Epikúra.*“⁷⁸ Odpověď epikurejců na přirovnání k živočišným záležitostem prasat byla velmi trefná, lidé ve srovnání se zvířaty samozřejmě mají mnoho pestřejších potěšení, pokud se dotazující ptají tímto způsobem, tak se pak sami degradují na úroveň těchto zvířat. Celkově se však dá říct, že duchovnímu blahu dávali utilitaristé přednost před smyslovým. Samozřejmě že některé druhy potěšení jsou kvalitnější či více žádoucí.

Dále se musel John Stuart Mill vypořádat s námitkou připomínající, že lidé mohou ve svém životě, fungovat i bez zřejmého štěstí. Tuto poznámku autor Utilitarismu uznává, dodává však, že se jedná o mučedníky, kteří se obětují pro blaho ostatních, tedy jednají tak, aby se štěstí dočkalo co možná nejvíce zúčastněných. Vzhledem k tomu, že štěstí společnosti se sestává ze štěstí každého jedince, měl by člověk zaměřit svůj zájem a užitečnost na několik málo osob.⁷⁹

Nejvíce nepochopení shledává Mill ze strany kritiků utilitarismu v nesprávné záměně termínů, když je užitečnost pojmenována jako výhodnost či dokonce oportunismus. Pokud člověk upřednostňuje vlastní prospěch v protikladu s prospěchem obecným, je pak tato výhoda v přímém rozporu s utilitaristickým principem. Neuznává též, když je takový zájem bezprostřední a tím poškozujícím dlouhodobý vyšší cíl. Lhaní a zamlčování pravdy je uznáno často výhodným, ale takový skutek je nemravný a pěstování lásky k pravdivosti je dle Milla jedna z nejužitečnějších věcí. Uznává pouze výjimky, které uchrání lid od nezaslouženého zla. Jiné nepravdy vedou pouze k oslabení lidské důvěryhodnosti, která je důležitou součástí sociálního blahobytu tehdejší doby na anglickém území, její absence ovšem působí jako úhlavní nepřítel civilizovaného světa. Lidské štěstí totiž v největší míře závisí právě na

⁷⁷ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 72.

⁷⁸ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 43.

⁷⁹ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 60.

ctnosti.⁸⁰ „*Informovat cestujícího o cíli jeho cesty neznamena zakazovat mu, aby sledoval ukazatele cesty. Tvrdit, že štěstí je konečným cílem mravnosti, neznamena, že k tomuto cíli nemá být vedena žádná cesta nebo že lidem, kteří tam jdou, se nemá radit, aby šli spíše tímto směrem než jiným.*“⁸¹

4.4 Sankce principu užitečnosti

V kapitole týkající se základní sankce a principu užitečnosti se Mill snaží odpovědět na otázku zavazující síly principu mravnosti. Tradiční mravnost je složená z výchovy a obecného mínění a jeví se člověku sama o sobě. Lidé často mohou vidět své štěstí způsobem sobeckým, nerozumí důvodům, proč by měli při rozhodnutí brát v potaz štěstí obecné, tedy pro více lidí. Pocit jednoty s ostatními lidmi by se měl stát více součástí naší přirozenosti, stejně jako odpor ke zločinu, míní Mill. Sankce, které se dají označit jako vnější, platí snadno i pro utilitaristickou mravnost stejným rozměrem a silou jako pro jakoukoli jinou mravnost. Může to být přízeň u svých bližních nebo úcta k Bohu. Lidé neustále touží po štěstí a váží si lidí, kteří podporují jejich štěstí.

Vnitřní sankce je v podstatě svědomí, svědomí složené ze sympatií, z lásky, ze strachu nebo ze všech norem náboženského cítění. Pokud tuto normu správnosti prolomíme, dolehne na nás sankce v podobě výčitek svědomí.⁸² „*Sankce, nakolik je nezištná, je vždy v samotné mysli.*“⁸³ Mravní cítění je možné získat v malém množství neuvědoměle, ale může být vhodnou výchovou kultivována k vysokému stupni rozvoje. Nicméně morální asociace má zřejmě základ v naší přirozenosti. Mill soudí, že v nás musí existovat nějaký přirozený základ cítění pro utilitaristickou mravnost a tímto základem je sociálního cítění lidí.⁸⁴ „*Život ve společnosti je pro člověka tak přirozený, tak nutný a tak běžný, že – kromě některých neobvyklých okolností nebo při záměrné abstrakci- nikdy nechápe sám sebe jinak než jako člena nějakého společenství.*“⁸⁵ Rozdělování společnost do tříd a tím způsobující zbytečnou propast mezi lidmi je postupně potírán vlivem zlepšováním politických poměrů. Pokud by se toto cítění začalo vyučovat jako náboženství, pak nikdo nebude pochybovat, že základní sankce mravnosti štěstí je dostačující.⁸⁶

⁸⁰ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 76.

⁸¹ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 77.

⁸² Tamtéž, s. 86.

⁸³ Tamtéž, s. 88.

⁸⁴ Tamtéž, s. 92.

⁸⁵ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 92.

⁸⁶ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 95.

4.5 Štěstí cílem života

Jakými schopnostmi dospíváme k poznání našich cílů? Právě na tuto otázku odpovídá Mill v další části svého spisu *Utilitarismus*. Důkazy posledních cílů nejsou klasicky dokazatelné. Cíle jsou vlastně věci, které jsou žádoucí, které si přejeme. A zřejmě proto je jediná evidence toho, že něco je žádoucí, ten, že lidé po něčem touží. Cílem utilitaristické tradice je tedy ta skutečnost, že štěstí je dobro.⁸⁷ „... totiž že štěstí každého člověka je dobrem pro tohoto člověka, a že obecné štěstí je proto dobrem pro lidi jako celek. Štěstí prokázalo svůj nárok, že je jedním z cílů jednání, a tedy také jedním z kritérií mravnosti.“⁸⁸

Na argument, zda si lidé vždy přejí hlavně štěstí, jako hlavní cíl života Mill vysvětluje, že touha například po ctnosti je stejnou měrou autentická. Utilitarismus nepopírá, že lidé mohou toužit po jiných věcech, dokonce je v tomto přání podporuje. Chtít ctnost pro ni samu, nezištně, vidí utilitaristé jako prostředek k poslednímu cíli. Je to dobro samo o sobě, které se ani trochu neodchyluje od principu štěstí. Nemusí to být původní součást cíle, ale může se jím stát.⁸⁹ „A u těch, kteří žijí nesobecky, se takovou součástí stala, touží po ní a milují ji ne jako prostředek štěstí, ale jako součást svého štěstí.“⁹⁰

Ctnost vede k potěšení a chrání před nelibostí a to je utilitaristy považované jako dobro o sobě. Důležité ovšem je, jestli tyto získané touhy jsou prospěšné pro obecné blaho. Pokud člověk prahne po slávě či penězích může se lehce stát, že ostatním členům společnosti bude škodit, protože přestane myslet na prospěch společnosti. Přitažlivá síla moci vlastně znamená to, že velice usnadňuje dosažení dalších našich přání a takto vzniká vztah, kde se prostředky staly součástí cíle. Pokud jsou žádány samy pro sebe, pak je to součást štěstí. „*Touha po tom se neodlišuje od touhy po štěstí o nic více než láska k hudbě nebo touha po zdraví. To všechno je zahrnuto ve štěstí.*“⁹¹ Důkaz je podle Milla zřejmý, pokud lidská psychika funguje tak, jak ji zde vyložil, že nežádá nic, co není buď součástí štěstí, nebo prostředek ke štěstí, pak je zřejmé, že štěstí je kritériem mravnosti.⁹²

Další námitka, která by mohla být použita proti tomuto závěru, je otázka vůle. Vůle není to samé jako ctnost a člověk, který má pevné cíle, může směřovat jiným směrem, než cestou štěstí. Přesto je vůle produktem žádosti, vysvětluje Mill, je to její odnož, která může žít vlastním životem. Proto se často mezi lidmi stává, že něco dělají jistým způsobem, protože si

⁸⁷ Tamtéž, s. 98.

⁸⁸ Tamtéž, s. 99.

⁸⁹ Tamtéž, s. 102.

⁹⁰ Tamtéž, s. 102.

⁹¹ MILL, J. S., *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 103.

⁹² Tamtéž, s. 106.

na tento způsob zvykli a více o něm nepřemýšlejí, nebo něco konají ze zvyku s vědomím chtěním, ale s chtěním, které se stalo rovněž zvykem. U obou příkladů je značná absence uváženého rozhodnutí, častého jevu projevující se u lidí, kteří propadli síle neřestného požitku. Třetí možností jsou lidé, kteří mají pevné ctnosti, a jejich zvykové chtění není v rozporu s obecným úmyslem.

Lidé, kteří mají ctnostnou vůli slabou a podléhají různým druhům pokušením, mohou tuto stránku své osobnosti posílit. Podnítit společnost, aby toužila po ctnosti, můžeme provést ukázkou správného jednání spojené s libostí a nesprávné jednání s nelibostí. A protože v jednání jednotlivce je důležité se spolehnout na své vlastní cítění a jednání, pak vůle jednat správně by měla být rozvinuta do zvykové nezávislosti.⁹³ *„Jinými slovy, tento stav vůle je prostředek k dobru, nikoli dobro samo o sobě, a proto není v rozporu s naukou, že pro člověka je něco dobré, jen nakolik je to buď samo o sobě potěšující, nebo prostředek k dosažení potěšení či k odvrácení nelibosti.“*⁹⁴

4.6 Univerzální platnost principu užitečnosti

Vztah mezi spravedlivostí a užitečností nazval Mill jako největší překážku pro přijetí nauky. Ve všech dobách bylo slovo spravedlnost přiřazováno k instinktivnímu vymezení a myslitelé automaticky toto slovo odlišovali od užitečnosti, třebaže to tak fakticky není, píše Mill.⁹⁵ Zdrojem spravedlnosti jsou spíše emoce, než něco kognitivního. Cít pro užitečnost je výrazně jiný ve srovnání s citem pro spravedlnost, ale Mill ho považuje za zvláštní odvětví užitečnosti, což způsobuje právě onu překážku myslitelů po celá staletí.⁹⁶

Lidské záležitosti, které označujeme jako spravedlivé nebo nespravedlivé mají různou povahu, Mill uvádí různé příklady týkající se především pojmu „právo“. Naznačuje kontrastnost tohoto pojmu a zároveň jeho subjektivitu.⁹⁷ *„Jiní opět zastávají zcela opačný názor, že každý zákon, který je pokládán za nespravedlivý, je dovoleno porušit, a to i když ho nepokládáme přímo za nespravedlivý, ale jen za škodlivý - ale jiní omezují dovolení neposlušnosti na případ nespravedlivého zákona.“*⁹⁸

⁹³ Tamtéž, s. 110.

⁹⁴ Tamtéž, s. 110.

⁹⁵ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 111.

⁹⁶ SOUSEDÍK, S. Úvod. In. Mill, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 178.

⁹⁷ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 116.

⁹⁸ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 116.

Dalším typem smýšlení co se spravedlnosti týče je: „*idea dostat to, co kdo zaslouhuje*“. Společnost uznává zásadu oplácet dobro dobrem, nebo očekávat zlo od člověka, kterému jsi škodil. To je jednoduchá rovnice, ke které se lidé obracejí, pokud hledají ve světě a v chování nějaký řád. Oplácet dobro zlem není příkladem naplňování spravedlnosti.

Protože je obtížné postihnout a vyložit přesným způsobem na čem závisí u tohoto pojmu mravní cit, obrací se Mill k historii tohoto slova, k etymologii. V latinském jazyce tvar slova „*jussum*“ znamená to, co bylo přikázáno. Nebo řecké slovo „*dikaion*“ pochází přímo od diké, což znamená proces. Spravedlnost je ve vztahu se slovem zákon a tím chápeme, že spravedlivé jednání je takové, které je v souladu se zákonem.

Spravedlnost je schopnost u některých lidí očekávat určité jednání, jež se týká naší velkorysosti nebo dobročinnosti. Veškerou mravnost převádí ve spravedlnost při užívání pojmu jako „*někomu něco dlužit*“, či „*odplatou za něco*“.⁹⁹ „*Z toho Mill vyvozuje, že je pro spravedlnost charakteristické nejen jednat správně (správně jedná např. i ten, kde jedná dobročinně), nýbrž konat něco, co někdo může od nás požadovat jako své morální právo.*“¹⁰⁰ Myslí, že cit pro spravedlnost je projev pudu, který se projevuje skrze rozum, nebo pocit sympatie. Jedná v době, kdy se očekává reakce na něco nespravedlivého ve společnosti, plně se podřizuje sociálním sympatiím a podporuje je.

Pokud někdo má na něco právo, společnost mu zaručuje určité jistoty ohledně věci, kterou nabyl. Je to logická souslednost, jež vychází z předchozího výkladu slova spravedlnost. Pro společnost je užitečné tuto věc hájit.¹⁰¹ „*Je to zájem o bezpečnost, v cítění každého člověka nejvitálnější ze všech zájmů.*“¹⁰² Lidé by měli spolupracovat na tomto absolutně nejzákladnějším předpokladu naší existence, říká Mill. Z pocitů „*měly bychom*“ se stává „*musíme*“ a uznaný zvyk se stává mravní nutností.

Výklad tedy uznává jasný rozdíl mezi spravedlností a užitečností, ale zároveň zařazuje spravedlnost založenou na užitečnosti za vznešenou a závaznou součást veškeré mravnosti. Spravedlnost je název pro určité mravní požadavky, které mají vyšší stupeň sociální užitečnosti. Tímto je podle Milla souvislost mezi spravedlností a užitečností v morální oblasti vyložena a obhájena.¹⁰³

⁹⁹ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 129.

¹⁰⁰ SOUSEDÍK, S. Úvod. In. Mill, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 180.

¹⁰¹ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 136.

¹⁰² MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 136.

¹⁰³ MILL, J. S. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 157.

5 OD ABSOLUTISMU K DEMOKRACII A LIBERALISMU

Důležitým tématem, které se prolíná jeho spisy, představuje pro Milla svoboda. Zvláště ve svém díle *O svobodě* vyzdvihuje svobodu myšlení a jednání, které jediné umožňují jedinci dosáhnout na vlastní štěstí, a proto je brání proti omezování státem, neblahým veřejným míněním i konformním konvencím. Mill je naopak klasickým liberálem, pro kterého je svoboda myšlenky a slova stěžejní součástí demokratické společnosti. V historickém kontextu sice Mill oceňuje postupné omezení moci absolutistického vládce, nachází ovšem i nedostatky na demokratickém zřízení.¹⁰⁴

5.1 Oslabení absolutistického panovníka

Ve svém spisu *O svobodě* Mill zdůrazňuje, že se nechystá zabývat svobodou vůle, nýbrž občanskou svobodou, konkrétně povahou a hranicí moci, která přísluší společnosti oproti jedinci., jenž vedl ke změně společenského zřízení od tyranie k demokracii a zaměřuje se především na příčiny určující jedinci hranice jeho svobody. Připomíná historické souvislosti vedoucí k uspořádání společnosti. Nejprve byl lid absolutně poddaný panovníkovi, jenž požíval přirozené autority a trůn pro něj představoval dědičné výsadní postavení ve společnosti.¹⁰⁵

Prvotní společenská uspořádání vykazovala tradičně vztah poddaného a vládce jako podřízené postavení lidu vůči absolutistickému panovníkovi, který si nárokoval svou výsostnou nadřazenost za pomoci domnělé božské autority, nebylo možné ho sesadit a tuto pozici si udržoval dědičně i pro své potomky. Poddané tedy svíral v tomto pro ně nevýhodném postavení díky své silové autoritě a zavazoval si je tím, že dokázal své území bránit vůči nájezdníkům a tím lid sice chránil, avšak na druhé straně držel absolutní moc nad osudem každého svého poddaného jedince a mohl mu kdykoli jakkoli změnit život. Jediná výhoda tohoto postavení v podobě ochrany před okolními dobytvačnými vládci tedy podle Milla nemohla lidu dlouho vystačit. Těmito prostředky dokázal sice panovník udržet poddané ve strachu, který jim nedovolil ani pomyslet na změnu jejich podřízeného postavení, ale změny se blížily.¹⁰⁶

¹⁰⁴ LOUŽEK, M. John Stuart Mill- klasik liberalismu. In: *John Stuart Mill 200 let od narození*. Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, s. 31.

¹⁰⁵ MILL, J. S. *O svobodě I*. Praha: J. Otta: 1913, s. 6.

¹⁰⁶ MILL, J. S. *O svobodě I*. Praha: J. Otta: 1913, s. 7.

Snahy o zmírnění těžkého údělu poddaného lidu se projevovaly velmi pozvolna. Ke zlepšování jejich práv pomohl až vzestup měšťanského stavu, konkrétně snahou získat politická práva ve formě možnosti svrhnout vládcce, navíc se prosadila též myšlenka určit lidové zástupce, kteří by prosazovali zájmy poddaných. Následně došly tyto snahy o změny společnosti tak daleko, že by panovník a lidoví zástupci prosazovali vůli lidu. V případě neplnění jejich vůle, měla společnost pravomoc je odvolat, což bylo zárukou správného vládnutí. Tento postup podle Milla vedl ke vzniku demokracie, jež představovala ideální typ vlády lidu. Byla ovšem z jeho pohledu ne vládou nad sebou samým, nýbrž se vyznačovala tím, že každý je ovládán všemi.¹⁰⁷

Když došlo konečně k uskutečnění myšlenky demokratického uspořádání, objevily se v ní jisté nedostatky. Znovu docházelo k příliš zásadním zásahům do svobody jedince, k čemuž dle Milla docházelo kvůli absenci omezení vládní moci a dále pak vinou prosazování názoru většiny. *"Je třeba nejdříve uvažovat, jak dalece je možné organizovat demokracii tak, aby se bez značného zkrácení charakteristických výhod demokratické vlády zbavila těchto dvou velkých vad nebo je aspoň co nejvíce zmírnila lidským důvtipem."*¹⁰⁸

5.2 Svoboda a liberalismus

Následující kapitolu věnovanou svobodě myšlenky a slova zahajuje Mill důrazným tvrzením o tom, že nikdo nesmí zneužívat jakoukoli moc, i kdyby třeba celé lidstvo bylo stejného mínění a pouze jeden jediný jedinec by stál v opozici, nemá většina právo ho utlačovat. Umlčovat diskuze podle jeho názoru znamená totéž jako být přesvědčen o vlastní neomylnosti.¹⁰⁹ *"Úplná svoboda odporu a útoku na naše názory jest nezbytnou podmínkou, abychom je mohli učiniti vodítkem svého chování. V žádném jiném případě nemůže míti bytost s lidským rozumem odůvodněnou důvěru ve správnost svého přesvědčení."*¹¹⁰ Tato tvrzení poté dokumentuje pomocí exkurzů do historie v podobě konfliktu Sokrata s veřejným míněním, paradoxní odsouzení Ježíše za rouhání a přes svůj odpor k náboženství lituje, že římský císař Marcus Aurelius nerozpoznal v křesťanství dobro a dal raději přednost zachování celistvosti své říše.¹¹¹ *„...nejjemnější a nejmilejší z vládců, jenž byl znám jako nejosvícenější člověk své doby a jeden z nejšlechetnějších, svolil k pronásledování*

¹⁰⁷ MILL, J. S. *O svobodě I.* Praha: J. Otta: 1913, s. 11.

¹⁰⁸ MILL, J. S. *Úvahy o vládě ústavní.* Praha: Svoboda 1992, s. 93.

¹⁰⁹ MILL, J. S. *O svobodě I.* Praha: J. Otta: 1913, s. 34.

¹¹⁰ MILL, J. S. *O svobodě I.* Praha: J. Otta: 1913, s. 34.

¹¹¹ MILL, J. S. *O svobodě I.* Praha: J. Otta: 1913, s. 47.

*křesťanství jakožto mravního a společenského ohrožení a každý argument kdykoli předtím použitý kterýmkoli jiným perzekutorem byl stejně přístupný i jemu.*¹¹²

Za jedinou živou pravdu považuje jen tu, jež je nucena ke konfrontaci, jinak je to pouze mrtvé dogma, což dokumentuje na křesťanství. Jeho věřící totiž říkají, že by byli schopni udělat věci, kterých nejsou schopni. V tom vidí Mill pasivitu a neautentičnost. Taková morálka je podle něj spíše nevinná než vznešená a může vést k nesnášenlivosti.¹¹³ *"Vezme-li se člověku možnost vydělávati si svůj chléb, není to o nic mírnější než zavřítí jej. Když mají chléb zajištěn a nežádají si přízeň držitelů moci, obce nebo obecenstva nemají se čeho obávati z otevřeného prohlášení jakýchkoliv názorů.*¹¹⁴ Stíhán a penalizován má být podle něj člověk pouze v případě, pokud se dopustí porušení práva druhého jedince, druhou trestnou alternativu představuje nedostání svým závazkům. V těchto případech už naráží říše oprávněné morálky na hranice, kde začíná panství morálky nebo zákona.¹¹⁵

Jako klasický zastánce liberalismu Mill vyzdvihuje individualitu vedoucí k blahobytu. Stane se tak však pouze v případě, pokud se jedinci věnují a rozvíjí svoji vlastní autentickou přirozenost. Kritizuje kupříkladu víru Kalvinistů, kteří se snaží tuto přirozenost potlačit a vše co není povinnost, považují za hřích¹¹⁶ Naopak jedinec si má jedinečnost pěstovat, čímž se stane cennějším pro sebe samého a mnohem více ho dokáže docenit také jeho okolí. Podle tohoto předpokladu je výstřednost hodna obdivu a každý, kdo se takovouto ojedinelou individualitu snaží potlačit, je dle Milla despota.¹¹⁷

Soudobá společnost se však v tomto ohledu vyznačuje značnou uniformností a konformitou, nechce a odmítá oslavovat génia originality, jelikož se této společnosti vymyká, a proto ho obžalovává pro nestálost a nedůslednost a nechává ho spokojeně pohltit silou hromadné prostřednosti - masou. To je ale zavede v budoucnu pouze k neblahým důsledkům, přitom originalitu lidé v minulosti oceňovali, oslavována byla ve starověku, středověku i v době feudalismu. Jenže génius může volně dýchat pouze ve svobodném prostředí, pokud je mu to znemožněno, přichází o své štěstí.¹¹⁸ *"Tak veliké jsou rozdíly lidských bytostí vzhledem na jejich potěšení, na jejich citlivost vůči bolesti a vůči rozličným fyzickým a morálním dojmům, že nemohou-li žítí odlišný způsob života jim odpovídající,*

¹¹² BERLIN, I. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: Prostor, 1999, s. 297.

¹¹³ MILL, J. S. *O svobodě I*. Praha: J. Otta: 1913, s. 89.

¹¹⁴ MILL, J. S. *O svobodě I*. Praha: J. Otta: 1913, s. 55.

¹¹⁵ MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otta: 1913, s. 49.

¹¹⁶ MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otta: 1913, s. 14.

¹¹⁷ MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otta: 1913, s. 23.

¹¹⁸ MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otta: 1913, s. 25.

budou se cítiti zkrácenými o štěstí života a nedosáhnou té míry vzrůstu duševního, mravního a estetického, jíž dle své přirozenosti mohly dosáhnouti."¹¹⁹

Přítom 19. století přineslo značný pokrok, začalo se uvažovat o volebním právu pro ženy, a přesto nebyl Mill spokojen se soudobou konformní anglickou společností. Pokrok sice podporoval, ale měl obavy z některých jeho projevů, jež by potlačily různost a individualitu, přinášející podle něj štěstí. Proto je ve svém odsudku nebyvale příkrý. ¹²⁰*"Vše bohaté a rozmanité roztrhává tíha zvyku, neustálého lidského sklonu ke konformitě, který plodí pouze ochablé schopnosti, utápnuté a úzkoprsé, křečovitě a ochromené lidské bytosti."* ¹²¹ Svobodomyšlní lidé by měli podle Milla co nejrychleji zareagovat a bojovat proti uniformnosti společnosti, jinak si na ní brzy zvyknou a svoji individualitu nenávratně pozbydou.¹²²*"Zadání, aby se všichni lidé stali takovými, jako jsme sami, stává se silnějším, čím více individualit pohlcuje. Odkládá-li se odpor, až celý život bude uveden na jeden typ, bude se považovati každé uchýlení od tohoto typu za nemravné, obłudné a nepřirozené."*¹²³

Společnost má právo zasahovat proti jednotlivci tehdy, pokud se ten dopustí jednání, které se škodlivě dotýká jiných individuů. Pak se podle Millovy čtvrté kapitoly spisu *O svobodě* nejedná o tyranii. Stíhán a penalizován má být podle něj člověk pouze v tom případě, pokud se dopustí výše uvedeného porušení práva druhého jedince, další potrestání hodnou alternativu představuje nedostání svým závazkům. V těchto případech už naráží říše oprávněné morálky na hranice, kde začíná panství morálky nebo zákona.¹²⁴ Toto tvrzení se obvykle parafrázuje rčením říkajícím, že ve společnosti končí svoboda člověk tam, kde začíná svoboda pro druhého. Jenže vzápětí se můžeme na tuto otázku zeptat, jakým způsobem rozlišíme, jestli se problém týká společnosti, jedince, nebo koho vůbec. Rozeznat území svobody od ohraničeného prostoru jedince se zdálo problematické též Millovi, jenž toto rozlišení považoval za složité a uvědomoval si, že nikdo není izolovaná entita bez vlivu na své blízké i vzdálené okolí. *"Vše to, čemu se chce zabrániti, jsou věci, které od počátku svět až do dnešního času zkoušeli vždy znova a vždy zase je zavrhlí, věci o kterých jest zkušeností zjištěno, že nemohou býti užitečné a přiměřené jakékoliv individualitě."*¹²⁵ Mill se správně domnívá, že každý jedinec se slušným ohledem k zájmům a citům druhých by měl hranici

¹¹⁹ MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otta: 1913, s. 25.

¹²⁰ MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otta: 1913, s. 33.

¹²¹ BERLIN, I. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: Prostor, 1999, s. 225.

¹²² MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otta: 1913, s. 35.

¹²³ MILL, J. S. *O individualitě*. Praha: V komisi knihkupectví J. Pospíšila, 1881, s. 16.

¹²⁴ MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otta: 1913, s. 42.

¹²⁵ MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otta: 1913, s. 47.

svobody druhého poznat.¹²⁶ Můžeme z toho usuzovat, že Mill spoléhá na přirozený lidský smysl pro spravedlnost, jehož vlivem se člověk má držet původní myšlenky a řídit se jí.

Jako jeden z hlavních zakladatelů liberalismu věří, že každý občan dokáže sám nejlépe posoudit, co je pro něj dobré a podle toho se o sebe zvládne samostatně postarat. Má tím pádem přes určitá mírná omezení volné pole působnosti v rámci určování směru svého života, což pak provádí dle své libosti. Tato možnost pro své zastánce však přináší jistá úskalí, když předpokládá, že se členové liberální společnosti vzdávají jistoty, kterou představuje státní podpora. Na druhou stranu jsou chráněni před zasahováním státu, jenž se jim pod záminkou zachování jejich dobra pokouší omezovat svobodu. Ve skutečnosti jim podle Milla jde jen o vlastní zájmy, tedy jistou formu tyranie. Proto formuloval Mill známý liberální princip minimálního zasahování státu do svobody občana.¹²⁷

¹²⁶ MILL, J. S. *O svobodě II*. Praha: J. Otta: 1913, s. 49.

¹²⁷ MILL, J. S. *O svobodě I*. Praha: J. Otta: 1913, s. 40.

6 POSTAVENÍ ŽEN

Johna Stuarta Milla můžeme mimo jiné zařadit mezi zástupce první vlny feminismu v angloamerickém světě. Dílem *Poddanství žen* se začlenil i mezi takové jména jako je Marry Wollstonecraft nebo Virginia Woolf. Kritiku tehdejší společnosti pojal Mill velice zpříma, logicky argumentuje analýzou právního postavení žen v Anglii, poukazuje na podřízené role vyplývající z tradice.

Těmito jasnými argumenty a liberalistickou filozofií inspiroval další feministky, z těch českých to je Teréza Nováková, která o něm napsala pochvalnou recenzi pro Karolínu Světlou a Elišku Krásnohorskou. Práce vyšla v roce 1890 v *Časopise českého studentstva*.¹²⁸

6.1 O původu nerovnosti mezi pohlavími

Prvním argumentem, který se týká obhajoby rovnosti mezi pohlavími Mill vysvětluje, proč se vůbec touto problematikou zabývá a že vytvoření tohoto názoru pociťuje od doby, kdy se začal zajímat o společenské a politické vztahy. Říká, že postavit se proti davovému myšlení je velmi těžké, ale že by bylo chybou předpokládat, že náročnost tématu je skryta v nedostatečných rozumových argumentech. „...*totiž že princíp, ktorý reguluje existujúce spoločenské vzťahy medzi pohlaviami- právne podriadenie jedného pohlavia druhému-, je sám osebe zlý; že v súčasnosti je jednou z hlavných prekážok ľudského rozvoja; a že by sa mal nahradit' princípom dokonalej rovnosti, neuznávajúcim žiadnu moc či privilegium na jednej strane, ani právnou nespôsobilosť na strane druhej.*“¹²⁹ Představa většiny lidí o světě, je silně spojená se zvykem, vykládá. Mill vyjadřuje své obavy především kvůli strachu ze slepého následování zvyků a užívání předsudků. Kritizuje iracionální myšlení lidí devatenáctého století, kteří užívají pojmy jako je instinkt na místě, kde nemají jiné rozumové vysvětlení.

Dalším argumentem, kterým se zabývá, je, že lidé se nikdy ani nepokusili o nic jiného, než jak stávající systém nyní funguje a dokládá, že současné rozdělení rozhodně není založeno na rozumové úvaze, nebo představě, která by podporovala co největší lidské blaho. Tento stav nerovnosti zpříma označuje jako stav otroctví a jediný důvod, proč tento poměr mezi pohlavími vznikl a přetrvává, je myšlenka práva silnějšího. „*Indeed, with the demise of*

¹²⁸ OATES-INDRUCHOVÁ, *Dívčí válka s ideologií*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, s. 29.

¹²⁹ MILL J. S., *Poddanstvo žen*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 9.

*slavery in America, he views sexual inequality as the last vestige of slavery in the West.*¹³⁰ V celých dějinách se tento násilný nepoměr uplatňuje ve všech možných situacích. Ještě před 400 lety mohli Angličané vlastnit otroky a nakládat s nimi v podstatě jakým způsobem chtěli, dokonce je mohli nechat se upracovat k smrti, pohoršuje se Mill. „*Útlak prirodzene a nevyhnutelne ponižuje všetkých okrem toho jediného, ktorý je na tróne, prípadne ešte okrem toho, ktorý má byť jeho následovníkom. Aké odlišné sú tieto prípady od moci mužov nad ženami!*“¹³¹

Sílu zvyku Mill znovu připomíná a popisuje jako něco, co je lidem velice vlastní. Poukazuje na příkladech z historie, že kdysi i vzdělaným a chytrým lidem připadalo normální a přirozené, že by se měla společnost dělit na třídy. A nyní se cizinci velice podivují nad tím, že Angličané mají za vládkyni ženu, královnu, ale obyvatelům Anglie se tato situace jeví naprosto přirozeně. „*Rovnako je pravda, že neprirodzené vo všeobecnosti znamená len neobvyklé a že všetko, čo je obvyklé, sa jeví jako prirodzené*“¹³² Během staletí si muži zvykli na prakticky stoprocentní oddanost žen, která zahrnuje i ženiny city. Muži touží po tom, aby ženy byly nejen nadšené otrokyně, ale i milenky, vykládá Mill, a proto k tomu jsou od útlého věku vychovávány. Žena by měla mít ideálně kompletně protikladnou povahu, než jakou mají muži. To znamená, že celý svůj život mají zasvětit mužům a rodině. Negovat samy sebe a své bytí obětovat svým mužům, vedle kterých budou vždy v podřazené pozici. Realizace žen je tedy možná pouze skrze muže.

Nikam nevede ani protiargument, že pro tuto životní roli nás uzpůsobila příroda. Nikdy nikdo neviděl, aby se role zcela ze všech hledisek vyměnily, to, co se nyní nazývá ženskou přirozeností je výlučně umělá věc. Pokud je takzvaná přirozenost vlastně donucení, protože ženy nikdy neměly možnost se projevat jinak, pak význam tohoto argumentu je lživý. Důvod tohoto chování vidí Mill v tom, že se společnosti hodí, aby se ženy vdávaly, měly děti a poslouchaly. Nebudou to však dělat, pokud nebudou donucené, zde tuto situaci přirovnává Mill na příkladu námořníků, kteří narukovat dobrovolně nechtějí, a proto musí existovat donucovací moc. A ten, kdo si vymáhá své postavení silou, má strach, že o něj přijde a to je pointa tohoto poměru. Muži mají strach přijmout rovnoprávnost žen, protože by mohly upřednostnit spoustu jiných věcí, než žít tímto despotickým stylem života.¹³³

¹³⁰ BRINK, D. Mill's Moral and Political Philosophy [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 1. 4. 2015].

¹³¹ MILL, J. S. *Poddanstvo žien*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 21.

¹³² MILL, J. S. *Poddanstvo žien*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 24.

¹³³ Tamtéž, s. 45.

6.2 Právo manželské smlouvy

Co se týká zákonů, v minulosti byly ženy v područí manželova a předtím otce. Otec měl jedinečnou moc provdat své dcery za kohokoli, činil tak bez ohledu na jejich přání. Jedinou možností, kterou se mohly bránit proti nechtěnému manželství, byl vstup do kláštera.

Ve starých zákonech Anglie, se nazýval muž pánem ženy. Byl vlastně považován za jejího vládce a pokud ho manželka zavraždila, ač to bylo z jakéhokoli důvodu, byla krutě potrestána upálením zaživa. V okamžiku kdy se stane žena manželkou, stává se v podstatě jeho majetkem, přičemž žena žádným nedisponuje. Co se týká dětí, tak ty jsou také podle zákona mužovy, pouze on může užívat jakýchkoli úkonů ve vztahu k nim, nebo s jeho dovolením. Pokud žena opustí muže, nemůže si s sebou vzít nic, ani děti, ani žádný majetek a dokonce pokud bude manžel chtít, tak ji může násilím přinutit se vrátit. Samozřejmě Mill podotýká, že tento popis není realita, ale příklad toho jakou mají zákony moc, jak moc jsou nespravedlivé a vytvořené pro prospěch mužů.¹³⁴ *„Zákony väčšiny krajín sú oveľa horší jako ľudia, ktorí ich vykonávajú, a mnohé z nich môžu zostať zákonmi len preto, lebo sa uplatňujú iba zriedkavo- alebo sa neuplatňujú vôbec nikdy. Keby bol manželský život tým, čím by mohol byť podľa zákonov, spoločnosť by bola peklom na zemi. Našťastie existujú city aj záujmy, ktoré u mnohých mužov znemožňujú a u väčšiny z nich veľmi zjemňujú impulzy a sklony vedúce k tyranii.“*¹³⁵

Mill se domnívá, že není potřeba, aby v manželství byl někdo v dominantní pozici, a ještě více neshledává rozumné, aby to určoval zákon. Jako přirozené považuje rozdělení pravomocí mezi dva lidi a toto rozdělení by mělo být na základě individuálních schopností a vhodnosti každého. Tato rovnost v oblasti manželství by měla podle Milla spoustu důsledků. Například by oslabil přehnané sebepotlačování typické pro ženy a u mužů by se více rozvíjela obětavost a potlačovalo sobectví. Důležitý aspekt rovnocennosti se promítá mimo zmíněné případy také v oblasti rodinné- u dětí. Mnohem více ctností se podaří podnítit u dětí v rodině, kde budou rodiče respektovat jeden druhého.¹³⁶

¹³⁴ MILL, J. S. *Poddanstvo žien*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 50.

¹³⁵ MILL, J. S. *Poddanstvo žien*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 52.

¹³⁶ MILL, J. S. *Poddanstvo žien*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 68.

6.3 Postavení ženy v rodině

Znevýhodňování žen v jiných oblastech se udržuje pouze z toho důvodu, protože se zachovává jejich podřízenost v domácnosti. Vyplývá to ze skutečnosti, že většina mužů odmítá přijmout myšlenku žití se sobě rovným partnerem. Muži podsouvají svým ženám výstrahu jež říká, že pokud by usilovaly o změnu svých poměrů, potom by se odklonily od svojí skutečné cesty ke štěstí a úspěchu. Podceňování a utlačování žen dochází na pracovním trhu, kde podle stanovených kategorií nemohou vykonávat ženy určité profese. Toto nespravedlivé ustanovení ovšem oslabuje i mužské zástupce daných povolání, kteří přicházejí o konkurenci a z ní vyplývajícího stimulačního účinku, který větší soutěživost mezi kolegy podněcuje.¹³⁷

Mill uvádí, že všechny údajné existující rozdíly mezi pohlavími jsou pouze důsledkem rozdílné výchovy žen a mužů a nesvědčí o žádném významnějším rozdílu mezi nimi, už vůbec ne o nějaké méněcennosti zrozené od přírody. Překvapujícím zjištěním zůstává, že jediné věci ze zákona ženám zapovězené jsou ty, jež už zvládly vykonávat. Toto tvrzení se týká též královen Alžběty a Viktorie.¹³⁸ *„Tohto malého množstva však oveľa väčšie percento preukázalo svoj talent na vládnutie, hoci mnohé z nich vládli v ťažkých časoch. Takisto je pozoruhodné, že v mnohých prípadoch sa vyznamenali vlastnosťami, ktoré sú doslova opakom domnelej konvenčnej povahy žien: boli obdivované pre ráznosť a dôraznosť svojej vlády aspoň v takej miere ako pre svoju inteligenciu.“*¹³⁹

Některé hlasy namítají, že vyšší ženská nervová citlivost je pro ně diskvalifikujícím prvkem ve všech oblastech kromě domácnosti. Jsou prý příliš snadno ovladatelné okamžikem, nejsou schopné houževnaté vytrvalosti, projevují se nevyrovnaně, nezvládají proto plně využívat svoje schopnosti. Mill si myslí, že všechny výše uvedené fráze zahrnují většinu námitek, které jsou běžně používány při odůvodnění nezpůsobivosti žen pro vážené povolání. Podle něj je chybou, že větší část žen z vyšších tříd je vychováváno podobně jako skleníkové rostliny, když jsou příliš uchráněné před zdravými změnami vzduchu a teploty a tím ztrácí schopnost adaptace na daná zaměstnání. Ano, ženy se vyznačují větším temperamentem, ale podobně to mají v tomto ohledu i muži na jihu Evropy. *„Francúzi a Taliani sú bezpochyby od prírody nervovo vzrušivejši ako germánske národy a aspoň v porovnaní s Angličanmi majú o veľa bohatší bežný a každodenný emocionálny život: ale boli vari menej úspešní vo vede, podnikaní, právnej alebo súdnickej oblasti či vo vojenstve? Je veľmi veľa dokazôv, že Gréci*

¹³⁷ MILL, J. S. *Poddanstvo žien*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 78.

¹³⁸ Tamtéž, s. 81.

¹³⁹ Tamtéž, s. 81.

od dávnych dôb boli- tak ako ich potomkovia a nasledovníci stále sú- jedným z najvzrušivejších národov ľudstva.“¹⁴⁰ Avšak Mill konstatuje, že lidé se přes rozdílnost pohlaví příliš neliší, důležitější se mu jeví odlišnost geografická. A jestli tyto vlastnosti mají, stejně na nic neshledává nic úplně špatného, každý druh živé bytosti má potom zase jiné přednosti. „*They are better able to multi-task and intellectually more open-minded. Being morally superior and less aggressive are unqualified goods.*“¹⁴¹

6.4 Bylo by lepší, aby byly ženy svobodné?

Muži mají ze zákona moc, která je neobyčejně veliká, nastiňuje Mill. Potom, co otroctví černochů bylo zrušené, je to jediný případ, kde lidská bytost disponující všemi schopnostmi je vystavena napospas nejisté milosti jiné lidské bytosti. Je zřejmé, že zneužívání této moci nelze plně kontrolovat.¹⁴² „*Je to moc, která je dána anebo nabízena nejen dobrým a mimořádně úctyhodným mužům, ale všem mužům, dokonce i těm nejsurovějším a největším zločincům.*“¹⁴³

Toto je přesná paralela krále s dědičným titulem. Muž si myslí, že je lepší než ostatní, protože se narodil jako muž, vysvětluje Mill. Říká, že to, co lidé dělají, vytváří jejich nárok na úctu. Především zásluhy a ne původ jsou jediným právoplatným nárokem na moc a autoritu.

Dle Milla je pro svět velká ztráta, že odmítá využít polovinu lidstva svých talentů, kterou má k dispozici. Je pravda, že tato část se zcela neztrácí. Ženy využívají svého talentu alespoň ve vedení domácnosti a v pár zaměstnáních, které mohou dělat. Součástí vedení domácnosti je i výchova dětí, kde mají ženy nepochybný a hluboký vliv.

Ale manželství, kde se jeden z dvojice nemůže rozvíjet a jeden druhého nepodporuje navzájem v tom, co dělá, funguje jen z malé části. Podle Milla je to vlastně stav primitivního barbarismu.¹⁴⁴

„*Po základních potřebách potravy a ošacení je svoboda tou první a nejsilnější touhou lidské povahy. Ten, kdo správně oceňuje hodnotu osobní nezávislosti jako základ štěstí, by měl vzít do úvahy, že tuto hodnotu připisuje kvůli sobě samému.*“¹⁴⁵ Mill vysvětluje, že pokud

¹⁴⁰ MILL, J. S., *Poddanstvo žien*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 93.

¹⁴¹ BRINK, D. Mill's Moral and Political Philosophy [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 1. 4. 2015].

¹⁴² Tamtéž, s. 114.

¹⁴³ Tamtéž, s. 118.

¹⁴⁴ MILL, J. S., *Poddanstvo žien*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 138.

¹⁴⁵ MILL, J. S., *Poddanstvo žien*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 140.

zabraňujeme nějaké lidské bytosti být svobodná, znamená to, že příliš vysoko oceňujeme její podřazování někomu záměru. Láska ke svobodě a láska k moci jsou věčnými protiklady. Tam, kde je nejméně svobody, existuje největší a nejnebezpečnější vášně k moci. Pokud se budou dva lidé respektovat a dokáží fungovat jeden bez druhého, pak bude jejich respekt ke svobodě uznávaným principem.¹⁴⁶

Poddanství žen napsal John Stuart Mill společně se svojí ženou. Kniha byla publikována až roku 1869, protože Mill čekal na vhodnější dobu. Esej vyvolala vlnu nadšení a velký ohlas a to nejen v Británii, ale i v dalších zemích. Ve svém díle kritizuje zvyky a předsudky lidí jeho doby a zároveň je vybízí k zamyšlení se nad touto problematikou.¹⁴⁷ John Stuart Mill napsal také dílo *Enfranchisement of Women*, na kterém se významně podílela Harriet Taylor a o kterém se dá říci, že je to dokonce radikálnější dílo než *Poddanství žen*. Dílo klade velký důraz na práci žen a jejich touhu mít nějaké povolání mimo domov, ne pouze v domácnosti.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 146.

¹⁴⁷ SZAPUOVÁ, M. Doslov In. MILL J. S., *Poddanstvo žien*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 151.

¹⁴⁸ MILLER, D. E., „*Harriet Tylor Mill*“ [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014.

7 ZÁVĚR

Ve své práci jsem se snažila vysvětlit a podat zhodnocení Millových děl zejména z etického hlediska. Věnovala jsem se především problematice lidské společnosti, svobody, významu individua a postavení žen ve společnosti.

Do své práce jsem zahrнула myšlenkové předlohy utilitarismu jako je filozofický směr stoicismus, epikureismus nebo zástupci z anglického empirismu A. Smith a D. Hume. Snažila jsem se vyložit, jakým způsobem byl směřován jeho život a proč se Mill vydal po benthamovských stopách.

Nejvýznamnější vliv na Millův vývoj měl dogmatický otec, který mladého Johna vzdělával od útlého dětství. Pod jeho dohledem si také filozof vytvořil porozumění pro filozofický směr utilitarismus. John Stuart Mill má nepochybný vliv na vývoj společnosti i v tomto směru. Utilitarismus, směr, ve kterém je John Stuart Mill významným představitelem, vstupuje do společnosti jako něco nového, ale současně přirozeného. Protože jedna z hlavních složek tohoto směru je princip hédonismu, tedy princip slasti, tak tento směr nepotřebuje tradiční názory nebo zjevenou pravdu jako oporu, jak tomu bývalo dřív. Spravedlnost je celkově podstatná složka tohoto směru, proto také zřejmě byl tento postoj velmi vřele vítán. Účel byl štěstí pro co největší počet lidí. Zájmy jednotlivce nemohou být více prospěšné než zájmy pro celou společnost. I zde se projevují Millovy názory na svobodu a individualismus člověka. Jeho odklon od Jeremyho Benthama zahrnuje sice pokračování utilitaristických myšlenek, ale zároveň opustil něco, k čemu byl od malička veden.

Mill bojoval za to, aby se lidé nebáli být jinými, dodává odvalu těm, kteří si zvolili jinou, než tehdy běžnou cestu života a společnost toto chování viděla jako něco špatného, za co by měl následovat trest. Neměl rád uniformitu a úzkoprsost. Se svou ženou Harriet Taylor sdíleli stejný názor na individualismus. Jejich intelektuální spojení bylo pro filozofa velmi přínosné a odrazilo se v mnoha jeho myšlenkách. Nejvíce šokující názory zřejmě vyslovil v díle o Poddanství žen, které vydal až po Harrietině smrti.

V tomto díle vyslovuje nespokojenost s argumenty lidí, kteří pokládají za normální, že ženy mají být doma a starat se především o domácnost, manžela a děti jako primární účel jejich života. Vidí, že takto se lidstvo okrádá o celou polovinu lidí, kteří by mohli dokázat stejně velké věci jako muži, ale není jim to dovoleno. Jejich postavení zde přirovnává k otroctví nejvyššího stupně. To, že ženám nebyla dána řádná příležitost, jak se vyvíjet, vidí Mill jako křivdu pro celý svět. Dnes stále přetrvávají některé stereotypy, co se týká postavení žena - muž, ale díky lidem jako je Mill, se pomalu tyto zvyklosti odbourávají.

J. S. Mill zajistil přínos pro společnost především díky své odvaze vykládat názory, které nebyly na jeho dobu obvyklé. Originální myšlenky, které se týkají svobody jednotlivce, což vlastně znamená svobodu pro společnost a tím zajišťující i vývoj společnosti, jsou velmi pokrokové.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ:

- ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-111-3.
- ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-111-3.
- BEDNÁŘ, Miloslav a kol. *John Stuart Mill, Dvě stě let od narození*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006. ISBN 80-86547-57-4.
- BERLIN, Isaiah. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: Prostor, 1999. ISBN 80-7260-004-4.
- BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2004. ISBN 80-7290-164-8.
- DONNER, Wendy. *The liberal self*. New York: Cornell university press, 1991.
- HUME, David. *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha: Svoboda, 1996. ISBN 80-205-0521-0.
- KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití*. Praha: Sociologické nakladatelství. 2004. ISBN 80-86429-35-0.
- KOLEKTIV AUTORŮ, *Filosofie doby hellenistické*. Praha: Společnost přátel antické kultury. 1938.
- KOLEKTIV AUTORŮ, *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, ISBN 80-7182-064-4.
- LONG, A. Anthony. *Hellénistická filosofie*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-077-7.
- LOUŽEK, Marek, ed. *John Stuart Mill Dvě stě let od narození*. Příbram: CEP- centrum pro ekonomiku a politiku, 2006. ISBN 80-86547-57-4.
- MILL, John Stuart. *O svobodě I. a II.* Praha: J. Otta: 1913.
- MILL, John Stuart. *O individualitě*. Praha: V kommissi knihkupectví J. Pospíšila, 1881.
- MILL, John Stuart. *Poddanstvo žien*. Bratislava: Kaligram. 2003. ISBN 80-7149-593-X.
- MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad. 2011. ISBN 978- 80-7429-140-1.
- MILL, John Stuart. *Úvahy o vládě ústavní*. Praha: Svoboda. 1992. ISBN 80-205-0267-X.

MILL, John Stuart. *Vlastní životopis*. Praha: Josef Pelcl: 1901.

OATES-INDRUCHOVÁ, *Dívčí válka s ideologií*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. 80-85850-67-2.

SHAPIRO, Ian. *Morální základy politiky*. Praha: Karolinum. 2003. ISBN 80- 246-0716-6.

STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-206-0.

THOMPSON, Mel. *Přehled etiky*. Praha: Portál. 2004. ISBN 80-7178- 806-6.

BRINK, David. „Mill's Moral and Political Philosophy“ [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 1. 4. 2015]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/mill-moral-political/>

MILLER, Dale E., „Harriet Tylor Mill“ [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 1. 4. 2015]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/harriet-mill/#TayMilInfMil>

DRIVER, Julia, „The history of Utilitarianism“, [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 5. 1. 2015]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/utilitarianism-history/#PreClaApp>

BRISTOW, William, „Enlightenment“ [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 15. 12. 2015]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/enlightenment/>

KONSTAN, David, „Epicurus“ [online]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 15. 12. 2015]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/epicurus/>

DRIVER, Julia, „The history of Utilitarianism“ The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014 [cit. 15. 12. 2015]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/utilitarianism-history/>

9 RESUMÉ

This work deals with Mill for his views on ethics. I focused mainly on the question of utilitarianism, liberalism and equality of women. I tried to describe what the motives of his youth led Mill to the fact that he decided to join the idea of utilitarianism. I considered it important to enumerate and explain Mill's inspired by antiquity, epikureismem, stoicism, and British empiricism. Separately mention his predecessor, David Hume and Adam Smith and differences in the utilitarian Jeremy Bentham thoughts comparison.

Not forget to pay the Mill's path to liberalism, emphasizing its originality highlighting the principle of the freedom of the individual leading to happiness. The last chapter of my work is the status of women. Afterwards I explained why women were taken as undervalued, less than men and due to what the female population had forbidden specific activities and entering specific jobs ever since. Last but not the least topic which I dealt with were Mill's opinions on freedom and how much important was emphasising individuality of a single person for our society.